14-tema. Ata-ana hám balalar arasındaǵı jeke múliklik emes qatnasıqlar

14-tema / 16 · 1-semestr

MAZMUNI

1. Bap
2. Qısqasha juwmaq
3. Kazuslar (IRAC)
4. Test
5. Glossariy
6. Xronologiya
7. Mind-map
8. Túsindiriw hám sxema
9. Derekler

Bap

Shańaraq huqıqında ata-ana hám balalar ortasındaǵı shaxsiy múliklik emes qatnasıqlar eń áhmiyetli institutlardıń biri esaplanadı. Jámiyet rawajlanıwı hám civilizaciya rawajlanıwı menen balanıń shańaraqtaǵı huqıqıy statusı túp-tiykarınan ózgerip, ol ata-ana hákimiyatınıń obyekti emes, bálki ǵárezsiz huqıqlar subyektine aylandı. Bul sabaqta biz erjetpegen balalardıń shaxsiy múliklik emes huqıqları túsiniwi hám túrlerin, sonıń ishinde, ism hám familiya alıw, óz pikirin bildiriw huqıqların kórip shıǵamız. Sonday-aq, baladan bólek jasap atırǵan ata-ananıń baylanıs huqıqı, málimleme-kommunikaciya texnologiyaları shárayatında bala huqıqların qorǵaw sıyaqlı zamanagóy máselelerdi analiz qılamız. Sabaq dawamında balalardı shańaraqlıq qısıw hám zorlıqtan qorǵaw, ata-analıq huqıqın sheklew hám onnan ayırıwdıń teoriyalıq hám ámeliy mashqalalarına bólek toqtalamız. Bul bilimler keleshek huqıqtanıwshılar ushın shańaraqlıq dawlardı tuwrı hám ádalatlı sheshiwde bekkem tiykar bolıp xızmet etedi.

QISQASHA

- 10 jas — Razılıq jası (Ism ózgertiw, perzentlikke alıw hám huqıqtı tiklewde balanıń razılıǵı talap etiletuǵın jas (Shańaraq kodeksi, 70, 82-statyalar).)
- 14 jas — Ǵárezsiz sudqa múrájáát (Bala óz huqıqların qorǵaw ushın ǵárezsiz túrde sudqa múrájáát qılıwı múmkin bolǵan jas (Shańaraq kodeksi, 67-statya).)
- 6 ay — Sheklewden keyingi múddet (Ata-analıq huqıqı sheklengennen soń minez-qulıq ózgermese, ayırıw dawagerligi kirgiziletuǵın múddet (Shańaraq kodeksi, 83-statya).)

14.1 Erjetpegen balalardıń shaxsiy múliklik emes huqıqları: túsiniwi hám túrleri

Tariyxıy rawajlanıw dawamında balanıń huqıqıy statusı uzaq evolyuciyanı basıp ótken. Áyyemgi zamanlarda, sonıń ishinde Rim huqıqında ata óz perzentleri ústinen absolyut hákimiyatqa iye bolıp, hátte olardıń

ómiri hám ólimin sheshiw huqıqına iye bolǵan. Elimiz tariyxında bolsa “Avesto” dáwirinen baslap bala tárbiyasına ata-ana hám urıw juwapker ekenligi, hámileni qorǵaw hám balalardı oqıtıw qaǵıydaları belgilengen. Búgingi kúnde bala huqıqları insan huqıqlarınıń ajıralmas bólegi sıpatında xalıqaralıq hám milliy dárejede qorǵaladı. Erjetpegen balalardıń shaxsiy múliklik emes huqıqları degende málim bir jas hám múddet penen shegaralanǵan, ata-ana (olardıń ornın basıwshılar) qatnasıwı tikkeley baylanıslı bolǵan, balanıń jasawı, qádir-qımbatı, salamat turmıs tárizi, shaxsiy qábiletlerin ámelge asırıwǵa qaratılǵan, nızam menen qorǵalatuǵın materiallıq emes huqıqlar sisteması túsiniledi. Shańaraq huqıqı teoriyasında balanıń shaxsiy múliklik emes huqıqları ekige: materiallıq hám processual huqıqlarǵa klassifikaciyalanadı. Materiallıq huqıqlarǵa shańaraqta jasaw hám tárbiyalanıw (Shańaraq kodeksi, 65-statya), ata-anası hám basqa tuwısqanları menen kórisiw (Shańaraq kodeksi, 66-statya), ism hám familiya alıw huqıqları kiredi. Processual huqıqlarǵa bolsa óz huqıq hám nızamlı máplerin qorǵaw, sudqa múrájáát qılıw hám is júrgiziwde qatnasıw huqıqları kiredi. Nızamshılıqqa kóre, hár bir bala shańaraqta jasaw hám tárbiyalanıw, óz ata-anasın biliw, olardıń ǵamqorlıǵınan paydalanıw huqıqına iye, balanıń eń ústin máplerine qayshı bolǵan jaǵdaylar bunnan tısqarı. Faraziy mısall: 12 jaslı Alisherdiń ata-anası qaytıs bolǵan. Onıń shańaraqta tárbiyalanıw huqıqın támiyinlew maqsetinde qáwenderlik hám qamqorlıq organı onı jaqın tuwısqanları shańaraǵına qamqorlıqqa beredi. Avtordıń ilimiy usınısına kóre, global sociallıq mútájliklerden kelip shıǵıp, balanıń salamat rawajlanıw, qolaylı átirap-ortalıqqa iye bolıw, intellektuallıq múlikten paydalanıw hám mádeniy turmısta qatnasıw huqıqların Shańaraq kodeksinde tuwrıdan-tuwrı bekkemlew maqsetke muwapıq.

- Hár bir bala shańaraqta jasaw hám tárbiyalanıw huqıqına iye (Shańaraq kodeksi, 65-statya).
- Bala ata-anası hám basqa tuwısqanları menen kórisiw huqıqına iye (Shańaraq kodeksi, 66-statya).
- Balanıń huqıq hám nızamlı máplerin qorǵaw onıń ata-anası, nızamda názerde tutılǵan jaǵdaylarda qáwenderlik hám qamqorlıq organı, prokuror hám sud tárepinen ámelge asırıladı (Shańaraq kodeksi, 67-statya).

> **TIYKARǴI PIKIR**
> Balanıń shaxsiy múliklik emes huqıqları absolyut qásiyetke iye emes, sebebi olardı ámelge asırıwda jasına kóre ata-ana yamasa nızamlı wákillerdiń qatnasıwı talap etiledi.

> **SALISTIRIŃ**
> Materiallıq huqıqlar (máselen, shańaraqta jasaw) balanıń kúnlik turmıslıq statusın belgilese, processual huqıqlar (máselen, sudqa múrájáát qılıw) bul huqıqlar buzılǵanda olardı qorǵaw mexanizmin beredi.

14.2 Balanıń ism, ata ism hám familiyaǵa bolǵan huqıqı

Hár bir bala tuwılǵan waqıttan baslap familiya, ism, ata ismin alıw huqıqına iye (Shańaraq kodeksi, 69-statya). Balaǵa ism ata-ananıń kelisimi boyınsha, ata ismi bolsa atasınıń ismine kóre beriledi. Balanıń familiyası ata-ananıń familiyasına qarap belgilenedi. Eger ata-ana túrli familiyalarda bolsa, olardıń kelisimine tiykar balanıń atası yamasa anasınıń familiyası beriledi. Ata-ananıń qálewine kóre, milliy dástúrlerge kóre babasınıń ismi boyınsha da familiya beriliwi múmkin. Ata-ana ortasında balanıń ismi hám familiyası boyınsha kelisim bolmaǵanda, daw qáwenderlik hám qamqorlıq organı tárepinen sheshiledi. Balanıń ismi hám familiyasın ózgertiw onıń 16 jasqa tolǵanına shekem ata-ananıń birgeliktegi arızasına tiykar, bala máplerin itibarǵa alıp FHDYO organı tárepinen ámelge asırıladı (Shańaraq kodeksi, 70-statya).

Eger on jasqa tolǵan balanıń ismi yamasa familiyası ózgertilip atırǵan bolsa, buǵan tek onıń razılıǵı menen jol qoyıladı. Faraziy mısall: Ata-ana ajırasqan hám bala anası menen jasaydı. Ana balaǵa óz familiyasın bermekshi. Eger ata buǵan razı bolmasa, qáwenderlik hám qamqorlıq organı balanıń mápleri hám ata-ananıń pikirin esapqa alıp qarar qabıl qıladı. Eger ata aliment tólewden bas tartıp atırǵan bolsa, onıń pikiri esapqa alınbawı múmkin. Avtordıń ilimiy usınısına kóre, búgingi kúnde ata-analar tárepinen balalarǵa sanlar, belgiler, haqıyratlı sózler, haywan atamaları yamasa milliy mentalitetke jat bolǵan mánisiz ismler qoyıw jaǵdayları ushıraspaqta. Buǵan shek qoyıw maqsetinde Shańaraq kodeksine ata-analardıń ism tańlaw huqıqın bala mápleri sheńberinde sheklewshi, dástúriy emes hám ádettegidey emes ismlerdi qadaǵan etiwshi arnawlı normalar kirgiziliwi usınıs etiledi.

- Bala ism, ata ismi hám familiya alıw huqıqına iye (Shańaraq kodeksi, 69-statya).
- Ata-ana ortasında ism boyınsha kelispewshilik qáwenderlik hám qamqorlıq organı tárepinen sheshiledi (Shańaraq kodeksi, 69-statya).
- 10 jasqa tolǵan balanıń ismi yamasa familiyasın ózgertiwge tek onıń razılıǵı menen jol qoyıladı (Shańaraq kodeksi, 70-statya).

> **IMTIXAN USHIN**
> Imtixanda shalgıtıwshı soraw: Ata-ana ism boyınsha kelise almasa, daw FHDYO tárepinen sheshiledime? Yaq, nızamǵa kóre bul daw qáwenderlik hám qamqorlıq organı tárepinen sheshiledi.

> **JIYI USHIRASATUǴIN QÁTELIK**
> 10 jasqa tolǵan balanıń ismin onıń razılıǵısız ózgertiw nızamǵa qayshı. Ata-ana qanshelli qálemesin, balanıń ıqtıyarıy razılıǵı shárt.

14.3 Balanıń óz pikirin bildiriw huqıqı

Balanıń óz pikirin bildiriw huqıqı onı shańaraqlıq-huqıqıy qatnasıqlardıń ǵárezsiz subyekti sıpatında tán alıwdıń áhmiyetli kepilligi bolıp tabıladı. Shańaraq kodeksiniń 68-statyasına muwapıq, shańaraqta balanıń máplerine tiyisli hár qanday másele sheshilip atırǵanda bala óz pikirin erkin bildiriwge, sonday-aq hár qanday sud dodalawı yamasa hákimshilik dodalaw processinde sóylewge haqılı. Bunda qarar qabıl qılıwǵa wákillikli bolǵan organlar hám lawazımlı shaxslar balanıń máplerine tiyisli máselelerdi sheshiwde balanıń pikirin, onıń jasına qaramastan, kórip shıǵıwı hám balanıń eń ústin máplerinen kelip shıqqan halda qararlar qabıl qılıwı kerek. Balanıń razılıǵı májbúriy bolǵan jaǵdaylar nızamshılıqta anıq belgilengen: 10 jasqa tolǵan balanıń ismin yamasa familiyasın ózgertiw (70-statya), ata-analıq huqıqın tiklew (82-statya), sonday-aq perzentlikke alıw jaǵdaylarında onıń razılıǵı talap etiledi. Faraziy mısall: Ata-ana ajıraspaqta hám sud balanıń kim menen jasawın belgilewi kerek. Sudya 8 jaslı Malikanıń pikirin esitedi. Geyde ol 10 jasqa tolmaǵan bolsa da, onıń jasına qaramastan pikiri inabatqa alınadı hám eń ústin mápleri tiykarında bahalanadı. Avtordıń ilimiy usınısına kóre, global ózgerisler dáwirinde balalardıń intellektuallıq hám ruwxıy jetilisiw jası qısqarǵanlıǵın inabatqa alıp, balanıń pikirin májbúriy esapqa alıw jasın 7 jas etip belgilew (ayırım sırt el mámleketler tájiriybesi sıyaqlı) hám ata-analıq huqıqınan ayırıw, ata-analıqtı belgilew sıyaqlı islerde de balanıń pikiri talap etiletuǵın jaǵdaylar dizimin keńeytiw maqsetke muwapıq.

• Bala óz máplerine tiyisli máselelerde jasına qaramastan pikir bildiriwge haqılı (Shańaraq kodeksi, 68-statya).

• 10 jasqa tolǵan balaǵa salıstırǵanda ata-analıq huqıqınıń tikleniwine tek onıń razılıǵı menen jol qoyıladı (Shańaraq kodeksi, 82-statya).

SALISTIRIŃ

Pikir bildiriw hám razılıq beriw parqı: Pikir bildiriw jastan qaramastan hár qanday máselede ámelge asırıladı. Razılıq bolsa nızamda anıq kórsetilgen jaǵdaylarda (máselen, ism ózgertiw) 10 jastan baslap májbúriy talap etiledi.

IS PENEN BAYLANIS

Ámeliyatta sudya balanıń pikirin esitip atırǵanda ata-ananıń basımı joq ekenligin anıqlaw ushın psixolog qatnasıwında sáwbet ótkeriwi múmkin.

14.4 Baladan bólek jasap atırǵan ata-ananıń huqıqları

Ata-ananıń nekeden ajırasıwı yamasa bólek jasawı balanıń huqıqlarına tásir etpeydi. Shańaraq kodeksiniń 76-statyasına kóre, baladan bólek jasap atırǵan ata (ana) bala menen kórisiw, onıń tárbiyasında qatnasıw hám tálim alıwı máselesin sheshiwde qatnasıw huqıqına iye. Bala menen birge jasap atırǵan ata yamasa ana bunday baylanısqa, eger ol balanıń fizikalıq hám ruwxıy den-sawlıǵına, ádep-ikramlılıq rawajlanıwına zıyan keltirmese, qarsılıq qılmawı kerek. Ata-ana baylanıs tártibi haqqında jazbasha kelisim dúziwi múmkin. Eger kelise almasalar, daw sud tárepinen qáwenderlik hám qamqorlıq organı qatnasıwında sheshiledi. Sonday-aq, bólek jasap atırǵan ata (ana) tálim hám emlew mákemelerinen óz balası haqqında málimleme alıw huqıqına iye. Málimleme beriw tek balanıń ómiri hám den-sawlıǵı ushın qáwip bolǵanda ǵana biykarlanǵan bolıwı múmkin. Faraziy mısall: Ata-ana ajırasqan, bala anası menen jasaydı. Ata aliment tólewdi keshiktirgenligi sebepli ana balanı ata menen kórisiwine ruxsat bermey atır. Bul nızamsız. Aliment qarızdarlıǵı baylanıs huqıqın biykarlamaydı. Avtordıń ilimiy usınısına kóre, búgingi kúnde miynet migraciyası hám basqa sebeplerge kóre ata-analardıń uzaq aralıqta jasawı kóbeygen. Sol sebepli, nızamshılıqqa málimleme-kommunikaciya texnologiyaları (videoqońırawlar, messenjerler) arqalı baylanıs qılıwdı ańlatıwshı “virtual sapar” institutın kirgiziw hám bala menen birge jasawshı ata-anaǵa usı virtual baylanıs ushın shárayat jaratıp beriw minnetlemesin júklew usınıs etiledi.

• Bólek jasap atırǵan ata (ana) bala menen kórisiw hám tárbiyasında qatnasıw huqıqına iye (Shańaraq kodeksi, 76-statya).

• Daw sud tárepinen balanıń eń ústin mápleri hám pikirin esapqa alǵan halda sheshiledi (Shańaraq kodeksi, 76-statya).

• Babo, kempir hám basqa jaqın tuwısqanlar da bala menen kórisiw huqıqına iye (Shańaraq kodeksi, 77-statya).

TIYKARǴI PIKIR

Sudtıń baylanıs tártibi haqqındaǵı sheshimi qasqannan orınlanbasa, sud baladan bólek jasap atırǵan ata (ana)nıń talabına tiykar balanı oǵan beriw haqqında qarar shıǵarıwı múmkin.

IMTIXAN USHIN

Aliment tólemew balanı kórisiw huqıqınan avtomatikalıq túrde ayırmaydı. Bul huqıq tek sud tártibinde, balaǵa qáwip tuwdırǵanda shekleniwi múmkin.

14.5 Málimleme-kommunikaciya texnologiyaları shárayatında bala huqıqların qorǵaw

Málimleme-kommunikaciya texnologiyalarınıń jedel rawajlanıwı balalar ushın keń imkaniyatlar jaratıwı menen birge, olardıń málimleme qáwipsizligine saldamlı qáwiplerdi de keltirip shıǵarmaqta. “Bala huqıqlarınıń kepillikleri haqqında”ǵı Nızamǵa tiykar, hár bir bala óziniń den-sawlıǵı, ádep-ikramlılıq hám ruwxıy rawajlanıwına zıyan keltirmeytuǵın málimlemeni alıw huqıqına iye. Pornografiya, shápáátsizlik hám zorlıqtı kórsetiwshi, balalarǵa zıyanlı tásir kórsetiwshi málimlemelerden paydalanıw qadaǵan etiledi. Shańaraq kodeksiniń 73-statyasına muwapıq, ata-ana óz balalarınıń tárbiyası hám rawajlanıwı ushın juwapker. Olar perzentleriniń fizikalıq, ruwxıy hám ádep-ikramlılıq rawajlanıwı haqqında ǵamqorlıq qılıwları shárt. Sanlı keńislikte bul minnetleme balanı zıyanlı kontentten, kiberbullingten hám qáwipli oyınlardan qorǵawdı ańlatadı. Faraziy mısall: 13 jaslı Jasur internette óz jánine qas qılıwdı úgitlewshi qáwipli toparlarǵa aǵza bolıp qaldı. Ata-anası onıń minez-qulqındaǵı ózgerislerdi sezip, internetten paydalanıwın qadaǵalawǵa aldı hám psixologiyalıq járdem kórsetti. Bul ata-ananıń balanı qáwipli málimlemeden qorǵaw minnetlemesin orınlaǵanlıǵın kórsetedi. Avtordıń ilimiy usınısına kóre, ata-analardıń balalardı zıyanlı málimlemeden qorǵawdaǵı huqıq hám minnetlemelerin Shańaraq kodeksinde bólek statya menen bekkemlew zárúr. Atap aytqanda, ata-analarǵa balanıń jasına tuwrı kelmeytuǵın, den-sawlıǵı hám rawajlanıwı ushın zıyanlı bolǵan maǵlıwmatlarǵa kiriwin sheklew minnetlemesin anıq júklew, sonday-aq, milliy kólemde “ata-ana qadaǵalawı” dástúrlerin engiziw usınıs etiledi.

- Ata-ana óz balalarınıń den-sawlıǵı, ruwxıy hám ádep-ikramlılıq rawajlanıwı haqqında ǵamqorlıq qılıwları shárt (Shańaraq kodeksi, 73-statya).
- Balanı zıyanlı málimlemeden qorǵaw mámleket hám ata-analardıń sherikligin talap etedi (“Bala huqıqlarınıń kepillikleri haqqında”ǵı Nızam).

TIYKARǴI PIKIR

Sanlı keńislikte balanı qorǵaw tek mámlekettiń emes, birinshi náwbette ata-ananıń shaxsiy múliklik emes minnetlemesi bolıp tabıladı.

14.6 Balalardı shańaraqlıq qısıw hám zorlıqtan qorǵaw

Balanı shańaraqta tárbiyalaw onıń huqıq hám máplerin támiyinlewshi ústin turatuǵın forma bolıp tabıladı. Shańaraq kodeksiniń 67-statyasına kóre, bala ata-ana (olardıń ornın basıwshı shaxslar) tárepinen qılınatuǵın jaman niyetli paydalanıwlardan qorǵalıw huqıqına iye. Balanıń huqıq hám nızamlı mápleri buzılǵanda, ata-ana óz minnetlemelerin orınlamaǵanda yamasa huqıqlarınan jaman niyetli paydalanǵanda, bala qáwenderlik hám qamqorlıq organına, 14 jasqa tolǵannan keyin bolsa ǵárezsiz túrde sudqa múrájáát qılıw huqıqına iye. Balanıń ómiri yamasa den-sawlıǵına qáwip tuwılǵanlıǵınan xabardar bolǵan shaxslar bul haqqında tezlik penen qáwenderlik hám qamqorlıq organına málim qılıwı shárt. Avtordıń ilimiy analizine kóre, shańaraqtaǵı zorlıq tek fizikalıq kúsh isletiw menen sheklenbeydi. Onıń ruwxıy (haqıyratlaw, kemsitiw, qorqıtıw), fizikalıq (dene jaraqatı jetkeriw), jınıslıq (jınıslıq erkinlikke qáwip) hám ekonomikalıq (materiallıq

támiyinlemew) túrleri bar. Faraziy mısall: Ata turaqlı túrde spirtli ishimlik iship, 11 jaslı ulına sebepsiz qol kóteredi hám haqıyrat qıladı. Qońsıńlar bul jaǵdaydı kórip, qáwenderlik hám qamqorlıq organına xabar beredi. Organ tezlik penen balanı qáwipsiz orınǵa kóshiredi hám ataǵa salıstırǵanda shara kóriw ushın sudqa dawagerlik kirgizedi. Avtordıń ilimiy usınısına kóre, nızamshılıqta “balaǵa salıstırǵanda zorlıq” túsiniwi hám onıń túrlerine (ruwxıy, fizikalıq, jınıslıq, ekonomikalıq) anıq yuridikalıq táriyip beriw hám “Balalardı qısıw hám zorlıqtan qorǵaw haqqında”ǵı arnawlı nızamdı qabıl qılıw zárúr.

- Bala ata-ana tárepinen qılınatuǵın jaman niyetli paydalanıwlardan qorǵalıw huqıqına iye (Shańaraq kodeksi, 67-statya).
- 14 jasqa tolǵan bala óz huqıqların qorǵaw ushın ǵárezsiz túrde sudqa múrájáát qılıwı múmkin (Shańaraq kodeksi, 67-statya).
- Balanıń ómirine qáwip tuwılǵanda qáwenderlik hám qamqorlıq organı onı tezlik penen alıwǵa haqılı (Shańaraq kodeksi, 87-statya).

JIYI USHIRASATUǴIN QÁTELIK

Zorlıq degende tek fizikalıq urıwdı túsiniw qáte. Balanı turaqlı qorqıtıw, kemsitiw hám itibarǵa almay qaldırıw da nızam menen qadaǵan etilgen ruwxıy zorlıq esaplanadı.

IMTIXAN USHIN

Kimler balaǵa qáwip tuwılǵanda xabar beriwge májbúr? Nızamǵa kóre, bul jaǵdaydan xabardar bolǵan hár qanday shaxs qáwenderlik hám qamqorlıq organına xabar beriwi shárt.

14.7 Ata-analıq huqıqın sheklew hám onnan ayırıw mashqalaları

Ata-analıq huqıqınan ayırıw hám onı sheklew balanı qorǵawdıń eń sońǵı, ayrıqsha sharaları esaplanadı. Shańaraq kodeksiniń 79-statyasında ata-analıq huqıqınan ayırıw tiykarları qatań belgilengen: ata-analıq minnetlemelerin orınlawdan (sonıń ishinde aliment tólewden) bas tartıw, balanı mákemeden alıwdan sebepsiz bas tartıw, huqıqlardan jaman niyetli paydalanıw, balaǵa shápáátsiz qatnasta bolıw, turaqlı ishkilikbazlıq yamasa nashaqorlıqqa beriliw, qasqannan jınayat islew. Ayırıw tek sud tártibinde ámelge asırıladı. Ata-analıq huqıqın sheklew bolsa (83-statya) balanı ata-anadan ayırmastan alıp qoyıw bolıp tabıladı. Bul shara balanı ata-ana menen qaldırıw ata-anaǵa baylanıslı bolmaǵan sebeplerge kóre (máselen, ruwxıy kesellik) qáwipli bolǵanda yamasa ayırıw ushın jetkilikli tiykar bolmasa da, bala ushın qáwip tuwdırǵanda qollanıladı. Eger ata-ana óz minez-qulqın ózgertpese, 6 aydan soń ayırıw dawagerligi kirgiziliwi shárt. Hár eki jaǵdayda da ata-ana balaǵa támiynat beriw (aliment) minnetlemesinen azat etilmeydi (81, 84-statyalar). Faraziy mısall: Ana awır ruwxıy kesellikke shatılǵan hám óz háreketlerin basqara almaydı. Sud balanıń qáwipsizligin támiyinlew ushın ananıń ata-analıq huqıqın shekleydi hám balanı qáwenderlik organına beredi. Bul jerde ana ayıpker bolmaǵanı ushın huqıqtan absolyut ayırılmaydı. Avtordıń ilimiy juwmaǵına kóre, ata-analıq huqıqınan ayırıw avtomatikalıq process emes, bálki hár bir jaǵdayda balanıń eń ústin mápleri, ata-ananıń shaxsı hám emleniw imkaniyatları sud tárepinen tereń úyreniliwi tiyis.

- Ata-analıq huqıqınan ayırıw tek qatań tiykarlarǵa kóre sud arqalı ámelge asırıladı (Shańaraq kodeksi, 79, 80-statyalar).

• Huqıqtan ayırılǵan yamasa sheklengen ata-ana aliment tólewden azat etilmeydi (Shańaraq kodeksi, 81, 84-statyalar).

• Sheklew ata-anaǵa baylanıslı bolmaǵan sebeplerge kóre de qollanılıwı múmkin (Shańaraq kodeksi, 83-statya).

SALISTIRIŃ

Ayırıw (ayıplı is-háreket ushın qatań jaza) hám Sheklew (balanı qorǵaw ushın waqtınshalıq yamasa ayıpsız jaǵdaylarda alınatuǵın shara) ortasındaǵı parqtı biliw áhmiyetli.

IMTIXAN USHIN

Ata-analıq huqıqınan ayırılǵan shaxs balaǵa salıstırǵanda barlıq huqıqlardı (jeńillikler, támiynat alıw) joǵaltadı, biraq bala óziniń miyras alıw hám úy-jayǵa bolǵan múliklik huqıqların saqlap qaladı.

TIYKARǴI JUWMAQLAR

1. Bala ata-ana hákimiyatınıń obyekti emes, bálki ǵárezsiz shaxsiy múliklik emes huqıqlar subyekti bolıp tabıladı.
2. Balanıń shańaraqta jasaw, ism hám familiya alıw, baylanıs qılıw huqıqları nızam menen kepillengen.
3. Shańaraq kodeksine kóre, bala jasına qaramastan óz pikirin bildiriwge haqılı, 10 jastan baslap bolsa ayırım máselelerde onıń razılıǵı shárt.
4. Ata-ananıń ajırasıwı yamasa bólek jasawı balanıń hár eki ata-ana menen baylanıs qılıw huqıqın biykarlamaydı.
5. Sanlı texnologiyalar rawajlanǵan dáwirde balanı zıyanlı málimlemeden qorǵaw ata-ananıń tiykarǵı minnetlemelerinen birine aylanǵan.
6. Balaǵa salıstırǵanda hár qanday zorlıq (fizikalıq, ruwxıy, jınıslıq, ekonomikalıq) qatań qadaǵan etiledi hám mámleket qorǵawındadır.
7. Ata-analıq huqıqınan ayırıw yamasa sheklew balanı qorǵawdıń ayrıqsha sharası bolıp, ata-ananı aliment tólewden azat etpeydi.

Qısqasha juwmaq

Bul sabaqta ata-ana hám balalar ortasındaǵı shaxsiy múliklik emes qatnasıqlardıń huqıqıy tiykarları, teoriyalıq hám ámeliy mashqalaları kórip shıǵıldı. Erjetpegen balanıń shaxsiy múliklik emes huqıqları qatarına onıń shańaraqta jasaw, tárbiyalanıw, ism hám familiya alıw, óz pikirin bildiriw hám ata-anası menen baylanıs qılıw huqıqları kiredi. Nızamshılıqqa kóre, bala jasına qaramastan óz pikirin bildiriwge haqılı, 10 jastan baslap bolsa onıń ismin ózgertiw sıyaqlı máselelerde razılıǵı májbúriy. Ata-ananıń ajırasıwı balanıń huqıqlarına tásir etpeydi; bólek jasap atırǵan ata yamasa ana bala tárbiyasında qatnasıw hám ol menen kórisiw huqıqına iye. Zamanagóy málimleme-kommunikaciya texnologiyaları shárayatında balanı zıyanlı málimlemeden qorǵaw ata-ananıń áhmiyetli minnetlemesine aylanǵan. Sonday-aq, sabaqta balalardı shańaraqlıq qısıw hám zorlıqtıń barlıq formalarınan (fizikalıq, ruwxıy, jınıslıq, ekonomikalıq) qorǵaw mexanizmleri sáwlelendirildi. Ata-analıq huqıqınan ayırıw hám sheklew tiykarları, olardıń parqları

hám huqıqıy aqıbetleri analiz qılındı. Bul sharalar qollanılǵanda da ata-ana balaǵa támiynat beriw minnetlemesinen azat etilmewi bólek atap ótildi. Avtordıń ilimiy usınısları arqalı nızamshılıqtı bunnan bılay da jetilistiriw keleshekleri kórsetip ótildi.

TIYKARǴI PRINCIPLER

1. Balanıń eń ústin mápleri hár qanday qarar qabıl qılıwda ústin áhmiyetke iye.
2. Bala ata-ana hákimiyatınıń obyekti emes, ǵárezsiz huqıqlar subyekti bolıp tabıladı.
3. Ata-ananıń nekeden ajırasıwı balanıń baylanıs huqıqın sheklemeydi.
4. Balanıń pikiri jasına qaramastan esitiliwi shárt, 10 jastan baslap razılıǵı alınadı.
5. Sanlı ortalıqta balanı zıyanlı málimlemeden qorǵaw ata-ananıń nızamlı minnetlemesi bolıp tabıladı.
6. Shańaraqlıq zorlıqtıń hár qanday kórinisi nızam menen qadaǵan etiledi hám mámleket aralasıwın talap qıladı.
7. Ata-analıq huqıqınan ayırıw yamasa sheklew aliment tólew minnetlemesin biykarlamaydı.

> **TIYKARǴI TERMINLER**
> Shaxsiy múliklik emes huqıqlar · Ata-analıq huqıqınan ayırıw · Ata-analıq huqıqın sheklew · Bala mápleriniń ústinligi · Qáwenderlik hám qamqorlıq organı · Virtual sapar · Málimleme qáwipsizligi · Ruwxıy zorlıq · Razılıq jası

IMTIXANǴA TAYARLIQ

- Balanıń shaxsiy múliklik emes huqıqları túrlerin sanap bere alasızba?
- Qaysı jaǵdaylarda balanıń razılıǵı májbúriy talap etiledi (jasın kórsetiń)?
- Baladan bólek jasap atırǵan ata yamasa ananıń baylanıs huqıqı qanday ámelge asırıladı?
- Ata-analıq huqıqınan ayırıw hám onı sheklew ortasındaǵı tiykarǵı parqlar nede?
- Ata-analıq huqıqınan ayırılǵan shaxs aliment tólewden azat etiledime?
- Balanı zıyanlı málimlemeden qorǵawda ata-ananıń qanday minnetlemeleri bar?
- Shańaraqtaǵı zorlıqtıń qanday túrleri bar hám olar qanday aqıbetlerge alıp keledi?

Kazuslar (IRAC)

1-kazus · Balanıń ismin ózgertiw hám onıń pikirin esapqa alıw

> **FAKTLER**
> Erli-zayıplı Rustam hám Malika nızamlı nekeden ajırasqan. Olardıń 11 jaslı ulı Jasur anası Malika menen jasaydı. Malika óziniń qızlıq familiyasına qaytqan hám ulı Jasurdıń da familiyasın óziniń familiyasına ózgertpekshi. Sonday-aq, ol Jasurdıń ismin de Jahongir dep ózgertiw haqqında qáwenderlik hám qamqorlıq organına arza bergen. Rustam bul jaǵdayǵa qatań qarsılıq bildirmekte hám balanıń familiyası hámde ismi ózgeriwine razı emes. Jasurdıń ózi bolsa atasınıń familiyasında qalıwdı hám ismin

ózgertpewdi qáleytuǵının bildirgen. Qáwenderlik hám qamqorlıq organı atasınıń razılıǵı joqlıǵı hám balanıń pikirin esapqa alıp, qanday qarar qabıl etiwi kereklegi másele júzege kelgen.

MÁSELE

Ata-ana bólek jasaǵanda 10 jastan asqan balanıń ism hám familiyasın ózgertiwde balanıń razılıǵı hám atanıń pikiri qanday huqıqıy áhmiyetke iye?

NORMA

Shańaraq kodeksiniń 70-statyasına tiykar, on jasqa tolǵan balanıń ismi yamasa familiyasın ózgertiwge tek ǵana onıń razılıǵı menen jol qoyıladı. Eger ata-ana bólek jasasa hám bala menen birge jasawshı ata (ana) balaǵa óz familiyasın beriwdi qálese, qáwenderlik hám qamqorlıq organı bul máseleni balanıń máplerin hám ana (ata)nıń pikirin esapqa alǵan halda sheshedi. Shańaraq kodeksiniń 68-statyasına kóre, shańaraqta balanıń máplerine tiyisli hár qanday másele sheshilip atırǵanda bala óz pikirin erkin bildiriwge huqıqlı.

ANALIZ

1) Nızamshılıqqa kóre, bala on altı jasqa tolǵansha onıń ism hám familiyasın ózgertiw qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń ruxsatı menen ámelge asırıladı. Ata-ana bólek jasaǵanda, bala menen jasawshı ata yamasa ana balaǵa óz familiyasın beriwdi qálese, álbette basqa ata-ananıń pikiri esapqa alınıwı shárt. 2) Shańaraq kodeksiniń 70-statyasına tiykar, 10 jasqa tolǵan balanıń ismi yamasa familiyasın ózgertiwge tek ǵana onıń ıqtıyarıy razılıǵı menen jol qoyıladı. Jasur 11 jasta bolǵanlıǵı sebepli, onıń razılıǵısız ism hám familiyanı ózgertiw nızam boyınsha múmkin emes. Bul qaǵıyda balanıń shaxsiy múlklik emes huqıqların qorǵawǵa qaratılǵan. 3) Jasur óz ismin hám familiyasın ózgertiwge qarsı ekenligin ashiq bildirgen. Qáwenderlik hám qamqorlıq organı balanıń eń ústin máplerinen kelip shıqqan halda, onıń óz pikirin hám atasınıń qarsılıǵın esapqa alıp, ananıń arzasın biykarlawı tiyis.

JUWMAQ

Jasur 11 jasta bolǵanlıǵı sebepli, onıń ism hám familiyasın ózgertiw ushın nızam onıń qatań razılıǵın talap etedi. Balanıń razılıǵı joqlıǵı hám atasınıń qarsılıǵı sebepli ism hám familiya ózgertilmeydi.

TALQILAW USHIN SORAWLAR

1. Balanıń ism hám familiyasın ózgertiw tártibi qanday?
2. On jasqa tolǵan balanıń ism hám familiyasın ózgertiwde onıń razılıǵı talap etileme?
3. Ata-ana ortasında kelisim bolmaǵanda tartıs qanday sheshiledi?

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

2-kazus · Bólek jasap atırǵan atanıń bala menen qarım-qatnas jasaw huqıqı

FAKTLER

Erli-zayıplı Sanjar hám Nodira sud arqalı nekeden ajırasqan. Sud olardıń 7 jaslı qızı Laylonı anası Nodira menen jasawın belgilegen. Sanjar qızı menen hár dem alıs kúnleri kórisiwdi qáleydi. Biraq Nodira Sanjardıń qızı menen kórisiwin qatań qarsılıq qılmaqta. Nodiranıń atap ótiwinshe, Sanjar ushırasıwlar dawamında qızına anası haqqında jaman gápler aytıp, balanıń ruwxıyatına unamsız tásir kórsetpekte hám onı anasına qarsı gijgijlemekte. Sanjar bolsa ata retinde bala tárbiyasında qatnasıw hám onıń menen kórisiw huqıqına iye ekenligin sıltaw etip, qáwenderlik hám qamqorlıq organına múrájat etti.

MÁSELE

Baladan bólek jasap atırǵan atanıń bala menen kórisiw huqıqı qanday ámelge asırıladı hám ananıń bul ushırasıwlarǵa qarsılıq qılıwı nızamlıma?

NORMA

Shańaraq kodeksiniń 76-statyasına kóre, baladan bólek jasap atırǵan ata (ana) bala menen kórisiw, onıń tárbiyasında qatnasıw huqıqına iye. Bala menen birge jasap atırǵan ata (ana) balanıń ana (ata)sı menen kórisiwin, eger bunday kórisiw balanıń fizikalıq hám ruwxıy sawlıǵına, etikalıq rawajlanıwına zıyan keltirmese, qarsılıq qılmawı kerek. Eger ata-ana kelise almasa, tartıs ata-ananıń talabına tiykar sud tárepinen qáwenderlik hám qamqorlıq organı qatnasıwında sheshiledi.

ANALIZ

1) Nızamshılıqqa muwapıq, Sanjar baladan bólek jasasa da, qızı Laylo menen kórisiw hám onıń tárbiyasında qatnasıwday shaxsiy múlklik emes huqıqın saqlap qaladı. Ata-ananıń ajırasıwı balanıń ata menen qarım-qatnas jasaw huqıqın biykarlamaydı. 2) Nodira tek ǵana ushırasıwlar balanıń fizikalıq hám ruwxıy sawlıǵına, etikalıq rawajlanıwına zıyan keltirgen jaǵdayda ǵana qarsılıq qılıwı múmkin. Sanjardıń balanı anasına qarsı gijgijlewi balanıń ruwxıy jaǵdayına zıyan jetkiziwi múmkin, biraq bul jaǵday qáwenderlik organı yamasa sud tárepinen dálilleniwi tiyis. 3) Ata-ana qarım-qatnas tártibi boyınsha ózara kelise almaǵanlıǵı sebepli, tartıs sud arqalı sheshiledi. Sud qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń juwmaǵın esapqa alıp, balanıń eń ústin máplerinen kelip shıqqan halda kórisiw waqtı, ornı hám tártibin belgilep beredi.

JUWMAQ

Sanjar qızı menen kórisiw huqıqına iye. Eger ushırasıwlar balanıń ruwxıyatına zıyan jetkizip atırǵanı dálillense, sud qarım-qatnastı sheklewi yamasa málim shártler tiykarında, máselen, qáwenderlik organı qatnasıwında belgilewi múmkin.

TALQILAW USHIN SORAWLAR

1. Baladan bólek jasap atırǵan ata (ana) qanday huqıqlarǵa iye?
2. Bala menen birge jasap atırǵan ata (ana) qanday jaǵdaylarda ushırasıwǵa qarsılıq qılıwı múmkin?
3. Qarım-qatnas tártibi boyınsha tartıs qanday sheshiledi?

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

3-kazus · Ata-analıq huqıqın sheklew hám balanı qorǵaw

FAKTLER

Segiz jaslı Umidanıń anası qaytıs bolǵan. Ol atası Botir menen jasaydı. Botir sońǵı waqıtları awır ruwxıy tushkunlikke túship, turaqlı spirtli ishimlikler ishe baslaǵan. Ol úyge mas halda kelip, jánjel shıǵaradı, geyde Umidanı qarawsız qaldıradı. Qońsılar bul jaǵday haqqında máhálle puqaralar jıyınına hám qáwenderlik hámde qamqorlıq organına xabar bergen. Qáwenderlik hám qamqorlıq organı xızmetkerleri jaǵdaydı úyrengende, balanı atası menen qaldırıw onıń ómiri hám sawlıǵı ushın qáwipli ekenligin anıqladı. Biraq Botir qızın jaqsı kóriwin, onı hesh qashan urmaǵanın aytıp, ata-analıq huqıqınan ayırılmawın soramaqta.

MÁSELE

Atanıń minez-qulqı bala ushın qáwip tuwdırǵanda, onı ata-analıq huqıqınan ayırmastan turıp huqıqın sheklew hám balanı qorǵaw tártibi qanday?

NORMA

Shańaraq kodeksiniń 83-statyasına kóre, sud balanıń eń ústin máplerin esapqa alǵan halda atanı ata-analıq huqıqınan ayırmay turıp, balanı onnan alıw haqqında (ata-analıq huqıqın sheklew) sheshim shıǵarıwı múmkin. Eger balanı ata menen qaldırıw onıń minez-qulqı aqıbetinde bala ushın qáwip tuwdırsa, sheklewge jol qoyıladı. 87-statyaǵa tiykar, balanıń ómiri hám sawlıǵı tikkeley qáwip astında qalǵanda qáwenderlik hám qamqorlıq organı balanı tezlik penen alıwǵa huqıqlı.

ANALIZ

1) Qáwenderlik hám qamqorlıq organı balanıń ómiri hám sawlıǵına tikkeley qáwip barlıǵın anıqlasa, puqaralar ózin-ózi basqarıw organınıń húJjeti tiykarında Umidanı tezlik penen atasınan alıwı hám bul haqqında prokurorǵa xabar beriwi shárt. 2) Botirdiń turaqlı ishkishiligi hám qızın qarawsız qaldırıwı bala ushın saldamlı qáwip tuwdıradı. Sud balanıń máplerin gózlep, Botirdi ata-analıq huqıqınan ayırıw ushın jetkilikli tiykarlar joq dep tapsa da, onıń ata-analıq huqıqın sheklewi múmkin. Eger ol 6 ay ishinde minez-qulqın ózgertpese, huqıqtan ayırıw dawası kirgiziledi. 3) Huqıqı sheklengen ata balanı sháxsen tárbiyalaw huqıqınan ayırıladı, biraq oǵan támiynat beriw (aliment) májbúriyatinan azat etilmeydi.

JUWMAQ

Botirdiń minez-qulqı bala ushın qáwipli bolǵanlıǵı sebepli, sud onıń ata-analıq huqıqın sheklep, balanı qáwenderlik hám qamqorlıq organı qamqorlıǵına alıp beriwi tiyis. Bul balanı shańaraqlıq qısım hám qáwipten qorǵawdıń kepilligi bolıp tabıladı.

TALQILAW USHIN SORAWLAR

1. Balanıń ómiri yamasa sawlıǵına qáwip tuwılǵanda qanday tezkor ilajlar kóriledi?
2. Ata-analıq huqıqın sheklew qanday jaǵdaylarda qollanıladı?
3. Ata-analıq huqıqın sheklewdiń huqıqıy aqıbetleri nelerden ibarat?

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

Test

JUWAP TAŃLANATUǴIN SORAWLAR

1. Jeti jaslı balanıń ata-anası qaytıs boldı. Balanıń tuwısqanları onı óz qamqorlıǵına alıwdı qálep, ózara tartıspaqta. Nızamshılıqqa kóre, bul jaǵdayda balanıń shańaraqta tárbiyalanıw huqıqın qaysı organ támiyinleydi?

- A. Qáwenderlik hám qamqorlıq organı
- B. Puqaralıq isleri boyınsha sud
- C. Prokuratura organları
- D. Ishki isler organı

> **DURIS: A**
> Shańaraq kodeksiniń 65-statyasına kóre, balanıń ata-anası bolmaǵanda yamasa olar ata-analıq huqıqınan ayırılǵanda hám bala ata-ana qamqorlıǵınan ayırılǵan basqa jaǵdaylarda onıń shańaraqta tárbiyalanıw huqıqı qáwenderlik hám qamqorlıq organı tárepinen támiyinlenedi. Bul qaǵıyda balanıń eń ústin máplerin qorǵawǵa xızmet etedi.

2. Ata-ana 12 jaslı ulınıń ismin ózgertpekshi bolıp, FHDYO organına múrájat etti. Nızamshılıqqa kóre, bul jaǵdayda ismdi ózgertiw ushın kimniń razılıǵı májbúriy esaplanadı?

- A. Tek ǵana ata-ananıń ózara kelisimi jetkilikli
- B. Balanıń razılıǵı talap etiledi
- C. Qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń ruxsatı kerek
- D. Sudtıń sheshimi talap etiledi

> **DURIS: B**
> Shańaraq kodeksiniń 70-statyasına tiykar, on jasqa tolǵan balanıń ismi yamasa familiyasın ózgertiwge tek ǵana onıń razılıǵı menen jol qoyıladı. Ata-ananıń birgeliktegi arzasına binoan bala on altı jasqa tolǵansha onıń ismin ózgertiw FHDYO organı tárepinen ámelge asırıladı.

3. Sudta ata-ana ajırasıp atırǵanda 8 jaslı balanıń qaysı ata-ana menen jasawı máselesi kórilmekte. Sudya balanıń pikirin esitiwdi biykarladı hám "bala ele 10 jasqa tolmaǵan", dep túsindirme berdi. Sudyanıń usı háreketi nızamlıma?

- A. Awa, nızamshılıqta tek 10 jastan asqan balanıń pikiri esitiledi
- B. Yaq, tek qáwenderlik organı balanıń pikirin esitiwi múmkin
- C. Yaq, bala jasınan qaramastan óz pikirin bildiriwge huqıqlı
- D. Awa, 8 jaslı bala jaǵdaydı tuwrı bahalay almaydı

> **DURIS: C**

> Shańaraq kodeksiniń 68-statyasına kóre, shańaraqta balanıń máplerine tiyisli hár qanday másele sheshilip atırǵanda bala óz pikirin erkin bildiriwge huqıqlı. Wákillikli organlar hám lawazımlı shaxslar máseleni sheshiwde balanıń pikirin, onıń jasınan qaramastan, kórip shıǵıwı hámde balanıń eń ústin máplerinen kelip shıǵıp qarar qabıl etiwi kerek.

4. Ata hám ana ajırasqan, bala ana menen jasaydı. Ata aliment tólewdi 2 ayǵa keshiktirdi. Usını sıltaw etip, ana ataǵa bala menen kórisiwdi qadaǵan etip qoydı. Ananıń háreketi nızamshılıqqa sáykes keleme?

- A. Awa, aliment tólemegen ata bala menen kórisiw huqıqınan ayırıladı
- B. Awa, ana bala menen birge jasaǵanı ushın barlıq qararlardı ózi qabıl etedi
- C. Yaq, biraq ata aldın sudqa múrájat etip, keyin kórisiwi múmkin
- D. Yaq, aliment qarızdarlıǵı balanıń ata menen kórisiw huqıqın biykarlamaydı

> **DURIS: D**
> Shańaraq kodeksiniń 76-statyasına tiykar, bala menen birge jasap atırǵan ata (ana) balanıń ana (ata)sı menen kórisiwin, eger bul balanıń sawlıǵı hám etikalıq rawajlanıwına zıyan keltirmese, qarsılıq qılmawı kerek. U.M. Maxmudxodjayeva atap ótkenindey, aliment qarızdarlıǵı hám qarım-qatnas huqıqı eki ǵárezsiz huqıq bolıp, biri ekinshisin avtomatikalıq túrde biykarlamaydı.

5. Balanıń ata-anası qaytıs bolǵan. Bala apasınıń (xalasınıń) qamqorlıǵında jasaydı. Balanıń atası hám apası (bobo va buvi) aqlıǵı menen kórisiwdi qáleydi, biraq xalası buǵan ruxsat bermey atır. Ata hám apa óz huqıqların qanday tiklewi múmkin?

- A. Qáwenderlik hám qamqorlıq organına múrájat etip, xalasın májbúrlewdi soraydı
- B. Ishki isler organına xalasın jınayatlıq juwapkershilikke tartıwdı sorap múrájat etedi
- C. Balanı xalasınan jasırınsha alıp ketiwge huqıqlı
- D. Prokuraturaǵa balanı mehribanlıq úyine tapsırıwdı sorap arza jazadı

> **DURIS: A**
> Shańaraq kodeksiniń 77-statyasına kóre, ata, apa hám basqa jaqın tuwısqanlar bala menen kórisip turıw huqıqına iye. Eger balanı qamqorlıǵına alǵan shaxs buǵan imkaniyat bermese, qáwenderlik hám qamqorlıq organı onı bunday imkaniyat beriwge májbúr etiwi múmkin. Qarar orınlanbasa, sudqa múrájat etiledi.

6. 12 jaslı bala internette óz janına qas qılıwdı úgit-násiyatlawshı oyınlarǵa qızıqıp qaldı. Ata-ana bunı bilip, balanıń internetten paydalanıwın sheklep qoydı. Bala bolsa "bul meniń málimleme alıw huqıqımdı buzıw", dep qarsılıq bildirdi. Nızamshılıq hám avtor jantasıwına kóre, ata-ananıń háreketi qanday bahalanadı?

- A. Ata-ana balanıń málimleme alıw huqıqın buzǵan esaplanadı
- B. Ata-ana tek sud qararı menen internetti sheklewi múmkin
- C. Ata-ana balanı onıń sawlıǵına zıyan jetkiziwshi málimlemeden qorǵaw májbúriyatin orınlaǵan
- D. Ata-ana balanıń shaxsiy ómirine qatnası bolǵanı ushın hákimshilik juwapkershilikke tartıladı

> **DURIS: C**

> "Bala huqıqlarınıń kepillikleri haqqında"ǵı Nızamǵa hám U.M. Maxmudxodjayeva monografiyasına kóre, ata-ana balanıń sawlıǵı, ruwxıy hám etikalıq rawajlanıwına zıyan jetkiziwshi, atap aytqanda, óz janına qas qılıwdı úgit-násiyatlawshı málimlemelerden qorǵawǵa huqıqlı hám shárt. Bul balanıń málimleme alıw huqıqın buzıw emes, bálki onı qorǵaw bolıp tabıladı.

7. Ata turaqlı ishkishilikke berilgen hám balalarına qatnaslı shápáátsiz qarım-qatnasta bolıp kelmekte. Ananıń arzasınan keyin, sud atanı ata-analıq huqıqınan ayırdı. Bul jaǵdayda atanıń balaǵa támiynat beriw (aliment tólew) májbúriyati ne boladı?

- A. Ata-analıq huqıqınan ayırılǵanı ushın aliment tólewden azat etiledi
- B. Aliment muǵdarı yarımına qısqartıladı
- C. Alimentti mámleket tólep beredi
- D. Aliment tólew májbúriyati saqlanıp qaladı

> **DURIS: D**
> Shańaraq kodeksiniń 81-statyasına tiykar, ata-analıq huqıqınan ayırılıwı ata-ananı óz balasına támiynat beriw májbúriyatinan azat etpeydi. Sud ata-analıq huqıqınan ayırıw haqqındaǵı isti kóriwde balanıń támiynatı ushın aliment óndiriw máselesin de sheshedi.

8. Ananıń ruwxıy keselligi kúsheyip, balanı ózi menen qaldırıw bala ushın qáwipli jaǵdayǵa keldi. Biraq ananıń is-háreketlerinde ayıp joq. Qáwenderlik hám qamqorlıq organı qanday ilaj kóriwi maqsetke muwapıq?

- A. Ananıń ata-analıq huqıqın sheklew (balanı alıw) boyınsha sudqa dawa kirgizedi
- B. Ananı ata-analıq huqıqınan ayırıw boyınsha sudqa dawa kirgizedi
- C. Ananı jınayatlıq juwapkershilikke tartıwdı soraydı
- D. Balanı anada qaldırıp, tek medicinalıq qadaǵalaw ornatadı

> **DURIS: A**
> Shańaraq kodeksiniń 83-statyasına kóre, balanı ata-ana menen qaldırıw olarǵa baylanıslı bolmaǵan sebeplerge kóre (ruwxıyattıń buzılıwı yamasa basqa turaqlı kesellik) bala ushın qáwipli bolsa, sud ata-analıq huqıqınan ayırmay turıp, balanı alıw haqqında (ata-analıq huqıqın sheklew) sheshim shıǵarıwı múmkin.

9. 14 jaslı balaǵa atası (bobosi) atınan kvartira sawǵa etildi. Ata-ana ózleriniń banktegi kreditin jabıw maqsetinde usı kvartiranı satpaqshı. Ata-ana buǵan huqıqlıma?

- A. Awa, ata-ana balanıń nızamlı wákili retinde onıń múlkin erkin biyleydi
- B. Awa, eger bala óz razılığın jazbasha túrde berse
- C. Yaq, kvartira balanıń múlki esaplanadı hám onı ata-ananıń qarızı ushın satıwǵa jol qoyılmaydı
- D. Yaq, kvartira tek bala 18 jasqa tolǵannan keyin satılıwı múmkin, oǵan shekem hesh kim sata almaydı

> **DURIS: C**

> U.M. Maxmudxodjayeva usınıs etken kazusqa hám nızamshılıqqa kóre, bala ózine sawǵa etilgen múlktiń ǵárezsiz iyesi esaplanadı. Ata-ana hám balanıń múlki bólek. Ata-ana nızamlı wákil bolsa da, qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń ruxsatısız hám balanıń mápine qarsı túrde (óz qarızın jabıw ushın) balanıń múlkin satıwǵa huqıqlı emes.

10. Máhálle belsendileri qońsı shańaraqta ata óziniń 6 jaslı balasın turaqlı túrde qattı urıp atırǵanın hám balanıń ómirine tikkeley qáwip tuwılǵanın anıqladı. Nızamshılıqqa kóre, qáwenderlik hám qamqorlıq organı tezlik penen qanday háreket etiwi kerek?

- A. Ata menen túsindiriw islerin alıp barıp, balanı úyde qaldıradı
- B. Tek prokuror ruxsat bergennen keyin ǵana balanı alıp qoyadı
- C. Balanı mehribanlıq úyine jaylastırıp, isti jabadı
- D. Balanı tezlik penen alıp qoyadı hám 7 kún ishinde sudqa dawa kirgizedi

> **DURIS: D**
> Shańaraq kodeksiniń 87-statyasına tiykar, balanıń ómiri hám sawlıǵına tikkeley qáwip astında qalǵanda qáwenderlik hám qamqorlıq organı balanı tezlik penen alıwǵa huqıqlı. Bunnan soń tezde prokurorǵa xabar beriwi hám jeti kún ishinde ata-analıq huqıqınan ayırıw yamasa sheklew haqqında sudqa dawa menen múrájat etiwi shárt.

11. Ata-ana jańa tuwılǵan perzentine "Covid" sıyaqlı ádettegidey emes ism qoymaqshı. U.M. Maxmudxodjayevanıń ilimiy usınısına kóre, bunday jaǵdayda qanday jol tutılıwı kerek?

- A. Bunday ismler balanıń máplerine qarsı bolǵanı ushın nızamshılıqta olardı qadaǵan etiwshi normalar engiziliwi kerek
- B. FHDYO organı ata-ananıń qálewin sózsiz orınlawı shárt
- C. Bala 10 jasqa tolǵansha bul ism menen jasap, keyin ózi ózgertiwi kerek
- D. Sud arqalı ata-ananıń psixologiyalıq jaǵdayı tekseriliwi tiyis

> **DURIS: A**
> U.M. Maxmudxodjayeva óz monografiyasında balaǵa sanlar, belgiler, qısqartpalar, haywan atamaları, kesellikler yamasa milliy mentalitetke jat bolǵan mánisiz sózlerdi ism retinde qoyıwdı qadaǵan etiwshi normalardı Shańaraq hám Puqaralıq kodekslerine kirgiziwdi ilimiy usınıs retinde alǵa súrgen. Bul balanıń keleshekte jámiyette kemsitilmewi hám ústin máplerin qorǵawǵa xızmet etedi.

12. Ana ata-analıq huqıqınan ayırılǵan edi. Aradan 2 jıl ótip, ol emlendi, turmıs tárizin ózgertti hám 11 jaslı perzentine qatnaslı ata-analıq huqıqın tiklewdi sorap sudqa múrájat etti. Nızamshılıqqa kóre, sud qarar qabıl etiwinde qanday áhmiyetli shárt talap etiledi?

- A. Tek qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń unamlı juwmaǵı jetkilikli
- B. Ata-analıq huqıqın ulıwma tiklep bolmaydı
- C. Balanıń razılıǵı talap etiledi, sebebi ol 10 jasqa tolǵan
- D. Tek prokurordıń ruxsatı menen huqıq tiklenedi

DURIS: C

Shańaraq kodeksiniń 82-statyasına kóre, ata-analıq huqıqın tiklew sud tártibinde ámelge asırıladı. Bunda on jasqa tolǵan balaǵa qatnaslı ata-analıq huqıqınıń tikleniwi tek ǵana onıń razılıǵı menen jol qoyıladı. Eger bala perzentlikke alınǵan bolsa, huqıqtı tiklewge jol qoyılmaydı.

13. Ata-ana ajırasqan. Bala ana menen jasaydı hám olar basqa mámleketke kóship ketti. Ata bala menen turaqlı kórisiw imkaniyatına iye emes. U.M. Maxmudxodjayevanıń monografiyasında usı mashqalanı sheshiw ushın qanday zamanagóy usıldı nızamshılıqqa kirgiziw usınıs etilgen?

- A. Balanı hár jılı 6 ay atası menen jasawǵa májbúrlew
- B. Atanı ata-analıq huqıqınan sheklew, sebebi ol bala tárbiyasında qatnasa almaydı
- C. Xalıqaralıq sud arqalı balanı atasına qaytarıw
- D. "Virtual sapar" (AKT arqalı qarım-qatnas) tártibin nızamshılıqta belgilew hám anaǵa bul qarım-qatnas ushın shárayat jaratıw májbúriyatin jüklew

DURIS: D

Avtor monografiyasında globallasıw hám migratsiya shárayatında bólek jasap atırǵan ata-ananıń huqıqların támiyinlew ushın Shańaraq kodeksiniń 76-statyasına "virtual sapar" (málimleme-kommunikatsiya texnologiyaları arqalı qarım-qatnas qılıw) huqıqın hám ekinshi ata-anaǵa buǵan shárayat jaratıw májbúriyatin kirgiziwdi ilimiy usınıs retinde alǵa súrgen.

14. 16 jaslı qız hám 17 jaslı jigit nızamlı nekeden ótpeden perzentli boldı. Olardıń analıǵı hám atalıǵı belgilendi. Olar óz perzentine qatnaslı ata-analıq huqıqların ǵárezsiz ámelge asırıwǵa huqıqlıma?

- A. Awa, olar 16 jasqa tolǵanlıqları hám atalıq/analıq belgilengeni ushın huqıqların ǵárezsiz ámelge asırıwǵa huqıqlı
- B. Yaq, olar 18 jasqa tolmaǵansha huqıqlardı ǵárezsiz ámelge asıra almaydı
- C. Yaq, tek nızamlı nekeden ótken erjetpegenler ǵana bul huqıqqa iye
- D. Awa, biraq tek qáwenderlik organınıń turaqlı qadaǵalawı astında

DURIS: A

Shańaraq kodeksiniń 72-statyasına tiykar, ózara nekede bolmaǵan erjetpegen ata-ana olardan bala tuwılǵanda hámde olardıń analıǵı hám (yamasa) atalıǵı belgilengende on altı jasqa tolıwları menen ata-analıq huqıqların ǵárezsiz túrde ámelge asırıwǵa huqıqlı.

ASHIQ SORAWLAR

15. Málimleme-kommunikatsiya texnologiyaları jedel rawajlanıp atırǵan dáwirde balanıń shaxsiy ómiri hám maǵlıwmatların qorǵawda ata-ananıń shaxsiy múlklik emes májbúriyatları qanday sáwlelenedi? Nızamshılıqqa qanday ózgerisler kirgiziw usınıs etilmekte?

ÚLGI JUWAP

Búgingi kúnde málimleme-kommunikatsiya texnologiyaları shárayatında balalardıń shaxsiy múlklik emes huqıqların, atap aytqanda, olardıń málimleme qáwipsizligin támiyinlew ata-analardıń eń áhmiyetli májbúriyatlarınan birine aylanbaqta. Shańaraq kodeksiniń 73-statyasına kóre, ata-ana balanıń sawlıǵı,

ruwxıy hám ruwxıy rawajlanıwı ushın juwapker bolıp tabıladı. Biraq, nızamshılıqta tikkeley málimleme qáwipsizligin támiyinlew májbúriyati anıq kórsetilmegen. Ámeliyatta balalar internet tarmağında túrli qáwiplerge (kiberbulling, zıyanlı kontent, shaxsiy mağlıwmatlardıń tarqalıwı) dus kelmekte. Ata-analar balanıń qanday mağlıwmat alıp atırǵanın qadaǵalawı, zıyanlı málimlemeden qorǵawı shárt. Avtordıń ilimiy jantasıwına kóre, ata-ananıń balalar aldındağı shaxsiy múlklik emes huqıq hám májbúriyatları kólemin keńeytiw zárúr. Alternativ jantasıw retinde geybirewler málimleme qáwipsizligi tek mámleket hám bilimlendiriw mákemeleriniń wazıypası dep esaplaydı, biraq bala eń kóp waqtın shańaraqta ótkeredi. Usı sebepli, avtor tárepinen Shańaraq kodeksine ata-analardıń balanı zıyanlı málimlemelerden qorǵaw májbúriyatin kirgiziw usınıs etiledi. Bul ata-analarǵa balanıń jasına tuwrı kelmeytuǵın mağlıwmatlarǵa kiriwin sheklew májbúriyatin júkleydi hám balanıń ruwxıy hámde fizikalıq qol qatılmaslıǵın támiyinlewge xızmet etedi.

16. Ata-analıq huqıqın sheklew hám ata-analıq huqıqınan ayırıw ortasındağı tiykarǵı huqıqıy hám ámeliy ayırmashılıqlar nelerden ibarat? Qaysı jaǵdayda qaysı ilaj bala máplerine kóbirek xızmet etedi?

ÚLGI JUWAP

Ata-analıq huqıqınan ayırıw hám onı sheklew shańaraq huqıqındağı eń keskin ilajlar bolıp, olardıń tiykarǵı maqseti balanıń huqıq hám máplerin qorǵaw bolıp tabıladı. Shańaraq kodeksiniń 79-statyasına tiykar, ata-analıq huqıqınan ayırıw ata-ananıń ayıplı is-háreketleri (aliment tólewden bas tartıw, shápáátsiz qarım-qatnas, turaqlı ishkishilik hám t.b.) bolǵanda qollanıladı hám bul ata-anani bala menen baylanıslı barlıq huqıqlardan tolıq ayırada. Ata-analıq huqıqın sheklew bolsa (83-statya) kóbinese ata-ananıń ayıbısız (máselen, ruwxıy kesellik, awır jaǵday) bala ushın qáwip tuwılǵanda yamasa ayırıw ushın jetkilikli tiykarlar bolmaǵanda, eskertiw ilajı retinde qollanıladı. Sheklewde ata-ana balanı sháxsen tárbiyalaw huqıqınan waqtınsha ayırıladı, biraq huqıqlar pútinley joǵaltılmaydı. Alternativ jantasıwda bazı qánigeler hár qanday qáwip jaǵdayında dárhal ayırıwdı jaqlaydı. Biraq, bala máplerinińústinligi principine kóre (Bala huqıqları haqqındağı konvensiya), balanı shańaraǵınan ajıratıw sońǵı ilaj bolıwı kerek. Ata-analıq huqıqın sheklew ata-anaǵa óz minez-qulqın ońlaw ushın 6 aylıq imkaniyat beredi. Bul ilaj shańaraqtı saqlap qalıw hám balanıń óz biologiyalıq ata-anası menen jasaw huqıqın támiyinlew kózqarasınan kóbirek insanpárwarlıq hám bala máplerine sáykes keledi.

17. Balanıń óz pikirin bildiriw huqıqı qanday ámelge asırıladı hám ne ushın nızamshılıqta dál 10 jastan baslap balanıń razılıǵı talap etiletuǵın jaǵdaylar belgilengen? Bul jas senzi tómenletiliwi kerekpe?

ÚLGI JUWAP

Shańaraq kodeksiniń 68-statyasına kóre, shańaraqta balanıń máplerine tiyisli hár qanday másele sheshilip atırǵanda bala óz pikirin erkin bildiriwge huqıqlı. Wákillikli organlar balanıń jasınan qaramastan onıń pikirin kórip shıǵıwı shárt. Biraq, ism hám familiyanı ózgertiw (70-statya) yamasa ata-analıq huqıqın tiklew (82-statya) sıyaqlı saldamlı máselelerde nızam dál 10 jasqa tolǵan balanıń qatań razılıǵın talap etedi. Bunıń sebebi sonda, psixologiyalıq hám sociallıq jaqtan 10 jaslı bala óz háreketleriniń aqıbetlerin ańlaw, shaxsiy qálew-ıqrarın ǵárezsiz qáliplestiriw qábiliyetine iye dep esaplanadı. On jastan baslap balanıń pikiri shunchaki esapqa alınatuǵın faktor emes, bálki huqıqıy aqıbet tuwdırıwshı ıqrar ańlatpası esaplanadı. Alternativ jantasıw retinde, avtor monografiyasında sırt el tájiriybesine (máselen, Ukraina, Shveytsariya) tiykarlanıp, balanıń pikirin esapqa alıw jasın 7 jasqa shekem tómenletiw hám balanıń

pikiri talap etiletuǵın isler dizimin keńeytiw (máselen, ata-analıq huqıqınan ayırıwda, tuwısqanlar menen kórisiwde) usınıs etiledi. Sebebi házirgi akseleratsiya hám málimlemelestiriw dáwirinde balalar júdá erte sociallıq jetiliskenlikke erispekte. Bul usınıs balanıń óz táǵdirine tiyisli máselelerde belsendi subyekt retindegi qatnasıwın jáne de kúsheytedi.

Glossariy

SHAXSIY MÚLKLIK EMES HUQIQLAR
Balanıń tuwılıwı menen júzege keletuǵın, onnan ajıralmas bolǵan, jámiyette shaxstı individuallastırıwǵa xızmet etetuǵın hám nızam menen qorǵalatuǵın materiallıq emes huqıqlar sisteması.

Mısal: Balanıń ism alıwı hám ata-anası menen qarım-qatnas jasawı onıń shaxsiy múlklik emes huqıqlarınan esaplanadı.

Baylanıslı terminler: Shańaraq, Bala huqıqları

ATA-ANALIQ HUQIQINAN AYIRIW
Ata-ananıń óz májbúriyatların orınlamawı, balaǵa shápáátsiz qatnasta bolıwı yamasa onıń ómirine qáwip tuwdırıwı aqıbetinde sud tártibinde balaǵa qatnaslı barlıq huqıqlardan ayırılıwı.

Mısal: Sardor turaqlı spirtli ishimlik iship, balalarına fizikalıq zorlıq kórsetkeni ushın sud tárepinen ata-analıq huqıqınan ayırıldı.

Baylanıslı terminler: Ata-analıq huqıqın sheklew, Qáwenderlik

ATA-ANALIQ HUQIQIN SHEKLEW
Balanıń eń ústin máplerin esapqa alǵan halda, ata-ananı huqıqınan ayırmay turıp, balanı onnan sud qararı tiykarında alıp qoyıw ilajı.

Mısal: Ananıń ruwxıy keselligi sebepli balanıń ómirine qáwip tuwılǵanda, sud onıń ata-analıq huqıqın sheklew haqqında qarar shıǵardı.

Baylanıslı terminler: Ata-analıq huqıqınan ayırıw

BALANIŃ ÓZ PIKIRIN BILDIRIW HUQIQI
Shańaraqta balanıń máplerine tiyisli hár qanday másele sheshilip atırǵanda, sonday-aq sud yamasa hákimshilik kórip shıǵıw processinde balanıń óz qarasların erkin bildiriw imkaniyatı.

Mısal: Ata-ana ajırasıp atırǵanda, on jasqa tolǵan Anvar sudta anası menen jasaw qálewin bildirdi hám sud bunı esapqa aldı.

Baylanıslı terminler: Bala huqıqları

MÁLIMLEME QÁWIPSIZLIGI

> Balanıń sawlıǵı, aqılıy hám ruwxıy rawajlanıwına zıyan jetkiziwshi, atap aytqanda, zorlıq hám shápáátsizlikti úgit-násiyatlawshı maǵlıwmatlardan qorǵanıw jaǵdayı.

Mısal: Ata-ana óz perzentiniń internettegi zıyanlı oyınlar hám qáwiplerden qorǵalıwın támiyinlew maqsetinde arnawlı qadaǵalaw baǵdarlamaların ornattı.

Baylanıslı terminler: Shaxsiy múlklik emes huqıqlar

> **SHAŃARAQLIQ ZORLIQ**
> Shańaraq aǵzalarınan biriniń basqasına qatnaslı fizikalıq, ruwxıy, jınıslıq yamasa ekonomikalıq tásir ótkiziw arqalı onıń huqıq hám máplerin buzatuǵın nızamǵa qarsı is-háreketi.

Mısal: Atası tárepinen turaqlı túrde haqıyratlanıwı hám kemsitiliwi balaǵa qatnaslı shańaraqlıq ruwxıy zorlıq esaplanadı.

Baylanıslı terminler: Ruwxıy zorlıq, Fizikalıq zorlıq

> **RUWXIY ZORLIQ**
> Balanı masqaralaw, qorlaw, turaqlı sınǵa alıw, qorqıtıw sıyaqlı jollar menen onıń ruwxıy hám mánáwiy jetilisiwine shápáátsiz tásir kórsetiw.

Mısal: Ógey ananıń balanı turaqlı túrde kemsitip, úy qamaǵı menen qorqıtıwı ruwxıy zorlıq retinde bahalanadı.

Baylanıslı terminler: Shańaraqlıq zorlıq

> **BALANIŃ QORǴAWǴA BOLǴAN HUQIQI**
> Balanıń óz huqıq hám nızamlı máplerin ata-anası, qáwenderlik organı, prokuror yamasa sud arqalı qorǵaw, sonday-aq jaman niyetli paydalanıwlardan qorǵanıw huqıqı.

Mısal: Ata-anası oǵan bilim beriw májbúriyatin orınlamaǵanında, on tórt jaslı Vali ǵárezsiz túrde sudqa múrájat etti.

Baylanıslı terminler: Qáwenderlik hám qamqorlıq organı

> **QÁWENDERLIK HÁM QAMQORLIQ ORGANI**
> Ata-ana qamqorlıǵınan ayırılǵan balalardıń huqıq hám máplerin qorǵawshı, olardı shańaraqqa yamasa mákemeni jaylastırıwdı támiyinlewshi mámleketlik organ.

Mısal: Ata-anası huqıqınan ayırılǵan balanıń keyingi táǵdiri qáwenderlik hám qamqorlıq organı tárepinen sheshildi.

Baylanıslı terminler: Qamqorlıq, Qáwenderlik

BÓLEK JASAP ATIRǴAN ATA (ANA) HUQIQI
Baladan bólek jasaytuǵın ata yamasa ananıń bala menen kórisiw, onıń tárbiyasında qatnasıw hám bilim alıwı máselelerin sheshiwde qatnasıw huqıqı.

Mısal: Nekeden ajırasqan ata hár dem alıs kúnleri óz perzenti menen kórisiw hám onı aylandırıp keliw huqıqınan paydalanadı.

Baylanıslı terminler: Ata-analıq huqıqı

Xronologiya

Bala huqıqları hám ata-analıq qatnasıqları rawajlanıwı

1989 · BALA HUQIQLARI HAQQINDAǴI KONVENCIYA
BMT tárepinen qabıl etilgen bul xalıqaralıq húJjet balanı 18 jasqa tolmaǵan shaxs sıpatında táriyiplep, onıń jasaw, ism alıw hám qorǵalıw huqıqların bekitip berdi.

Áhmiyeti: Balalar huqıqların xalıqaralıq dárejede kepilliklegen tiykarǵı húJjet.

1998 · ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASINIŃ SHAŃARAQ KODEKSI
Ózbekstanda shańaraqlıq qatnasıqlardı, sonıń ishinde, balalardıń shaxsiy múliklik emes huqıqları hám ata-ananıń minnetlemelerin tártipke salıwshı tiykarǵı nızam húJjeti qabıl etildi.

Áhmiyeti: Milliy shańaraq huqıqı sistemasınıń huqıqıy tiykarı jaratıldı.

2008 · BALA HUQIQLARINIŃ KEPILLIKLERI HAQQINDA
Balanıń shaxsiy múliklik emes huqıqların, sonıń ishinde, málimleme alıw, qorǵalıw hám óz pikirin bildiriw kepilliklerin bekkemlewshi arnawlı nızam qabıl etildi.

Áhmiyeti: Balalar huqıqların mámleket tárepinen qorǵaw mexanizmleri kúsheytirildi.

2017 · ZIYANLI MÁLIMLEMEDEN QORǴAW
Balalardı olardıń den-sawlıǵına zıyan jetkeriwshi málimlemeden qorǵaw haqqındaǵı nızam qabıl etilip, zıyanlı kontent túrleri hám olardı sheklew tártibi belgilendi.

Áhmiyeti: Málimleme qáwipsizligi tarawında balalar qorǵawı nızamlastırıldı.

2026 · BALA MÁPLERINIŃ ÚSTINLIGI
Shańaraq kodeksine kirgizilgen ózgerisler arqalı sudda hám shańaraqta bala máplerıniń eń ústinligi hámde onıń pikirin inabatqa alıw qaǵıydaları bekkemlendi.

Áhmiyeti: Bala huqıqları zamanagóy xalıqaralıq standartlarǵa tolıq sáykeslestirildi.

Mind-map

Ata-ana hám bala qatnasıqları

- Balanıń huqıqları: Shańaraq kodeksinde kepillengen tiykarǵı shaxsiy huqıqlar.
- — Shańaraqta jasaw: Ata-anası menen birge jasaw hám tárbiyalanıw huqıqı (ShK 65-statya).
- — Pikir bildiriw: Óz máplerine tiyisli máselelerde sóylew huqıqı (ShK 68-statya).
- — — Jastan qaramastan: Sud hám organlar balanıń pikirin esitiwi shárt.
- — — 10 jastan razılıq: Ism ózgertiw hám huqıqtı tiklewde balanıń razılıǵı shárt.
- — Ism hám familiya: Tuwılǵanda ism, ata ismi hám familiya alıw huqıqı (ShK 69-statya).
- — — Ózgertiw tártibi: 16 jasqa shekem ata-ana arzasına kóre FHDYO arqalı ózgertiledi.
- — Qorǵanıw huqıqı: Jaman niyetli paydalanıwlardan hám huqıqbuzarlıqlardan qorǵanıw (ShK 67-statya).
- Ata-ana huqıq hám májbúriyatları: Balaǵa qatnaslı teń huqıq hám májbúriyatlar (ShK 71-statya).
- — Teń huqıqlılıq: Ata hám ana balaǵa qatnaslı birdey juwapkershilikke iye.
- — Bilim hám tárbiya: Balanıń jetilisiwi ushın juwapkershilik (ShK 73-statya).
- — — Ústin huqıq: Basqa barlıq shaxslarǵa qatnaslı ústin huqıqqa iye.
- — — Bilimdi támiyinlew: Nızamshılıqta belgilengen bilim alıwın támiyinlewi shárt.
- — Nızamlı wákillik: Sud hám basqa organlarda balanıń máplerin qorǵaw (ShK 74-statya).
- Bólek jasaw jaǵdayı: Ata-ana ajırasqanda huqıqlardı ámelge asırıw (ShK 76-statya).
- — Qarım-qatnas qılıw: Bala menen kórisiw hám tárbiyasında qatnasıw huqıqı.
- — — Jazbasha kelisim: Ata-ana qarım-qatnas tártibi boyınsha kelisim dúziwi múmkin.
- — — Sud arqalı sheshiw: Tartıs kelip shıqqanda sud qáwenderlik organı qatnasıwında sheshedi.
- — Málimleme alıw: Bilimlendiriw hám medicina mákemelerinen bala haqqında maǵlıwmat alıw.
- — Tuwısqanlar huqıqı: Ata, apa hám basqa tuwısqanlardıń kórisiw huqıqı (ShK 77-statya).
- Qáwipsizlik hám qorǵaw: Balanı zamanagóy qáwipler hám zorlıqtan asıraw.
- — Málimleme qáwipsizligi: Zıyanlı maǵlıwmatlar hám internet qáwiplerinen qorǵaw.
- — — Ata-ana qadaǵalawı: Balanıń málimleme tutınıwın baqlaw hám sheklew májbúriyati.
- — Shańaraqlıq zorlıq: Balaǵa qatnaslı etiletuǵın qısım túrleri.
- — — Ruwxıy zorlıq: Haqıyratlaw, kemsitiw hám qorqıtıw arqalı tásir ótkiziw.
- — — Fizikalıq zorlıq: Kúsh isletiw yamasa dene jaraqatı jetkiziw.
- Juwapkershilik ilajları: Ata-analıq huqıqınan ayırıw hám sheklew tártibi.
- — Huqıqtan ayırıw: Ata-analıq burshın orınlamaw aqıbeti (ShK 79-statya).
- — — Tiykarlar: Aliment tólemew, shápáátsizlik, jınayat islew.
- — — Aqıbetler: Bala menen jasaw hám jeńilliklerden ayırılıw, biraq támiynat saqlanadı.
- — Huqıqtı sheklew: Balanı qáwipten asıraw ushın waqtınsha alıp qoyıw (ShK 83-statya).
- — — Qáwipli jaǵday: Ata-anaǵa baylanıslı bolmaǵan kesellik yamasa minez-qulıq qáwipi.

• — Huqıqtı tiklew: Minez-qulıq ózgergende sud arqalı tiklew (ShK 82-statya).

Túsindiriw hám sxema

Ata-analıq huqıqınan ayırıw processı

DIAGRAMMADAǴI BAYLANISLAR

• Májbúriyatti orınlamaw ’Xabar beriw ’Qáwenderlik hám qamqorlıq organı
• Zorlıq kórsetiw ’Xabar beriw ’Qáwenderlik hám qamqorlıq organı
• Qáwenderlik hám qamqorlıq organı ’Dawa kirgiziw ’Sud kórip shıǵıwı
• Prokuror ’Qatnasıw ’Sud kórip shıǵıwı
• Bala mápi ústinligi ’Tiykarǵı mezon ’Sud kórip shıǵıwı
• Sud kórip shıǵıwı ’Sheshim ’Huqıqtan ayırılıw
• Huqıqtan ayırılıw ’Májbúriyat saqlanadı ’Aliment tólew májbúriyati
• Huqıqtan ayırılıw ’Minez-qulıq ózgergende ’Huqıqtı tiklew imkaniyatı
• Huqıqtı tiklew imkaniyatı ’Jańa dawa ’Sud kórip shıǵıwı

Derekler

USI TEMANIŃ DEREKLERI

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

“Bala huqıqlarınıń kepillikleri haqqında”ǵı Nızam, ÓRN-139 (07.01.2008) — https://lex.uz/docs/1297318

Bala huqıqları haqqındaǵı konvenciya (BMT, 20.11.1989) — https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

“Shaxsqa tiyisli maǵlıwmatlar haqqında”ǵı Nızam, ÓRN-547 (02.07.2019) — https://lex.uz/docs/4396419

USINILATUǴIN ÁDEBIYATLAR (BAǴDARLAMADAN)

• Maxmudxodjayeva U.M. Ota-ona va bolalar o‘rtasidagi shaxsiy-nomulkiy munosabatlarni huquqiy tartibga solish: monografiya. – Toshkent: Impress media, 2024. – 180 b.
• Babajonova D.I., Qilichev X.M., Maxmudxodjayeva U.M., Orazimbetov R.M. Oila huquqi: Darslik. – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2026. – 220 b. IV bob.

Iqtibas keltiriwden aldın hár bir derekti onıń ámeldegi rásmiy teksti menen salıstırıń.

Oqıw teksti bilimlendiriw maqsetinde jasalma intellekt járdeminde tayarlanǵan. Bul yuridikalıq másláhát emes; iqtibas keltiriwden aldın birlemshi derekler menen tekseriń. Tashkent mámleketlik yuridikalıq universiteti · Shańaraq hám miyras huqıqı.

OXFORDER LLC tárepinen jaratılǵan · Basılım 2026.11